

Κατανοώντας τη βία: Πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης

ΑΣΦΑΛΕΙΑ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τριαντάφυλλος ΚΑΡΑΤΡΑΝΤΟΣ & Δέσποινα ΛΙΜΝΙΩΤΑΚΗ

Νοέμβριος 2021
Policy Paper #87/2021

Κατανοώντας τη βία:

Πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης

Copyright © 2021 | All Rights Reserved
HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY (ELIAMEP)
49, Vasilissis Sofias Ave., 10676, Athens, Greece
Tel.: +30 210 7257 110 | Fax: +30 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των δημοσιεύσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος.

Τριαντάφυλλος ΚΑΡΑΤΡΑΝΤΟΣ

Ερευνητής, ΕΛΙΑΜΕΠ

Δέσποινα ΛΙΜΝΙΩΤΑΚΗ

Κοινωνική ψυχολόγος, Συνιδρύτρια, *Healing Tree Community for Mental Health*

Περίληψη

- Η βία απειλεί την κοινωνική συνοχή, έχει επιπτώσεις στην ομαλή ψυχολογική προσαρμογή των ανθρώπων στο περιβάλλον τους, ενώ επιπλέον αφορά στο συναισθηματικό, πολιτισμικό και πολιτικό κομμάτι της ανθρώπινης εμπειρίας.
- Η βία έχει τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος για τις χώρες που μαστίζονται από συχνά επεισόδια.
- Μια ενδελεχής μελέτη για τη βία δεν μπορεί να γίνει αν δεν προηγηθεί η συλλογή και ανάλυση δεδομένων που θα την αποκρυπτογραφήσουν, δίνοντας, ανάμεσα σε άλλα, στοιχεία πάνω σε ζητήματα περιθωριοποίησης.
- Η κρίση της πανδημίας έριξε φως σε αυτό που ονομάζουμε κουλτούρα της βίας.
- Η εστίαση σε δομικές αλλαγές-καταλύτες που επηρεάζουν την μετεξέλιξη, τις μορφές, την ένταση και τη συχνότητα εμφάνισης της βίας σήμερα κρίνεται απαραίτητη.
- Σχεδιασμός προγραμμάτων Εξόδου (Exit) από τη βία (απεμπλοκή-αποριζοσπαστικοποίηση-επανάταξη).

“Από την ενδοοικογενειακή βία και τις γυναικοκτονίες, μέχρι τα βίαια κινήματα αντίδρασης, αλλά και το ρόλο των βίαιων εξτρεμιστικών ομάδων, η βία στην εποχή της πανδημίας λαμβάνει πολλές μορφές.”

Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ έφερε ξανά, με πολύ δυναμικό τρόπο, τη βία στο επίκεντρο της συζήτησης. Από την ενδοοικογενειακή βία και τις γυναικοκτονίες, μέχρι τα βίαια κινήματα αντίδρασης, αλλά και το ρόλο των βίαιων εξτρεμιστικών ομάδων, η βία στην εποχή της πανδημίας λαμβάνει πολλές μορφές. Για αυτό το λόγο είναι σήμερα περισσότερο από ποτέ αναγκαίο να κατανοήσουμε τη βία για να καταλήξουμε σε στοχευμένα προγράμματα και παρεμβάσεις. Η βία αποτελεί ένα από τα κρισιμότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν διαχρονικά οι ανθρώπινες κοινωνίες. Ανεξάρτητα από τους τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται σε μια κοινότητα, η βία απειλεί την κοινωνική συνοχή, έχει επιπτώσεις για την ομαλή ψυχολογική προσαρμογή των ανθρώπων στο περιβάλλον τους, ενώ επιπλέον αφορά στο συναισθηματικό, πολιτισμικό και πολιτικό κομμάτι της ανθρώπινης εμπειρίας. Η κατανόηση της έννοιας της βίας και των επιμέρους κεφαλαίων της στις κοινωνίες του σήμερα, είναι βασικό προαπαιτούμενο για μια ολιστική, συνεκτική στρατηγική πολιτικής πρόληψης και αντιμετώπισης. Αυτό άλλωστε αναδεικνύει και η Ε.Ε. στα περισσότερα κείμενα πολιτικής, στρατηγικής και δράσης για τις διάφορες μορφές της βίας στον 21^ο αιώνα, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη κατανόησης των βαθύτερων αιτιών της βίας και ενίσχυσης της γνώσης για την εξέλιξη και τις τάσεις της.

Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό να μελετηθούν όχι μόνο γεγονότα αλλά διομαδικές διεργασίες, συγκρουσιακές νοοτροπίες και τάσεις, η ιδιαίτερη ψυχосύνθεση, οι συμβολικές και φαντασιακές ανάγκες διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων, αλλά και η αποτελεσματικότητα των κοινωνικο-οικονομικών δομών γύρω από τις οποίες η βία εκτυλίσσεται. Στόχοι μια τέτοιας προσπάθειας είναι η πρόληψη και έγκαιρη αντιμετώπιση των συμπεριφορικών παραγόντων που σχετίζονται με τη βία, η αναδιάρθρωση του δικτύου υπηρεσιών που απαντούν σε αυτή, η υποστήριξη των θυμάτων, η απεμπλοκή και η επανένταξη των θυτών, η επούλωση των τραυμάτων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο και, τελικά, η βελτίωση του επιπέδου ζωής των κοινωνιών μας. Η ευρεία και πολυεπίπεδη κατανόηση του φαινομένου της βίας είναι προαπαιτούμενο ανάπτυξης και ευημερίας.

Ο στόχος του συγκεκριμένου κειμένου πολιτικής είναι η ανάδειξη της αναγκαιότητας κατανόησης της βίας και του γενικότερου πλαισίου εντός του οποίου αυτή εκδηλώνεται και μετεξελίσσεται, συμπεριλαμβανομένων των νέων δομικών χαρακτηριστικών, όπως οι τεχνολογικές αλλαγές που την έχουν επηρεάσει. Επίσης, η καταγραφή μιας σειράς προτάσεων πολιτικής που καλύπτουν συνολικά τον κύκλο ολιστικής απάντησης στη βία: από την κατανόηση, μέχρι την έξοδο, την απεμπλοκή και την υποστήριξη των θυμάτων.

Ο ρόλος της ερμηνείας της βίας

Οι συχνότεροι περιορισμοί στην κατανόηση και διαχείριση του φαινομένου της βίας είναι η δυσκολία των ανθρώπων να αποσυνδεθούν από το συναίσθημα που συνοδεύει μια είδηση βίαιου επεισοδίου, καθώς επίσης και η τάση στενής ηθικής καταδίκης της βίας, πράγματα που δεν συνεισφέρουν στην αντιμετώπισή της. Αυτές οι δύο διεργασίες μετατρέπουν τη βία σε μια εξωγενή κατασκευή των ανθρώπινων κοινωνιών, η οποία πρέπει με κάποιο τρόπο να εξοστρακιστεί. Η αντίληψη που θέλει την αντιμετώπιση της βίας να αφορά μονάχα στην ορθή/ αυστηρή εφαρμογή των νόμων, η κατασταλτική δηλαδή λογική με a posteriori αναφορά σε συμβάντα, δεν αφήνει χώρο για την προσέγγιση που υποστηρίζει πως, σε μεγάλο βαθμό, η βία είναι αποτρέψιμη, μπορεί δηλαδή να προληφθεί και να αντιμετωπιστεί στο ευρύτερο πλαίσιο των ανθρώπινων κοινωνιών. Αυτό είναι άλλωστε και το πλαίσιο που βάζει η Στρατηγική για την Ένωση Ασφάλειας που εκδόθηκε τον Ιούλιο του 2020 για την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών: πόλωση της κοινωνίας, διακρίσεις, ψυχολογικοί και κοινωνιολογικοί

“Η αντίληψη που θέλει την αντιμετώπιση της βίας να αφορά μονάχα στην ορθή/ αυστηρή εφαρμογή των νόμων, η κατασταλτική δηλαδή λογική με a posteriori αναφορά σε συμβάντα, δεν αφήνει χώρο για την προσέγγιση που υποστηρίζει πως, σε μεγάλο βαθμό, η βία είναι αποτρέψιμη.”

παράγοντες που μπορούν να καταστήσουν τους ανθρώπους περισσότερο ευάλωτους στη ριζοσπαστική ρητορική. Ταυτόχρονα, η βία έχει τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος για τις χώρες που μαστίζονται από συχνά επεισόδια, κόστος που θα μπορούσε να επενδυθεί σε προγράμματα πρόληψης και έγκαιρης αντιμετώπισης.

“Προσεγγίζουμε τη βία μονοδιάστατα, αποκομμένη από τα επιμέρους χαρακτηριστικά της όπως αυτά διαμορφώνονται διαχρονικά μέσα από ατομικές και ομαδικές διεργασίες.”

Η βία δεν είναι συμπαγής, ούτε έχει παραμείνει αναλλοίωτη ως προς τις εκφάνσεις της στο χρόνο, αν και συχνότερα αντιμετωπίζεται είτε ως γεγονός ή απειλή (event-driven), στον απόηχο μίας πολύνεκρης επίθεσης (οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στις ΗΠΑ) ή ενός ιδιαίτερου βίαιου επεισοδίου (αποκεφαλισμός Καθηγητή Πατί στη Γαλλία), είτε ως αποτέλεσμα ιστορικών αλλαγών του πρόσφατου παρελθόντος και της διαμαρτυρίας απέναντι σε αυτές (anti-movements). Προσεγγίζουμε δηλαδή τη βία μονοδιάστατα, αποκομμένη από τα επιμέρους χαρακτηριστικά της όπως αυτά διαμορφώνονται διαχρονικά μέσα από ατομικές και ομαδικές διεργασίες. Πολύ συχνά καταλήγουμε σε περιγραφικές αναφορές αντί για διεπιστημονικές αναλύσεις που οπωσδήποτε θα γεννούσαν την ανάγκη μιας διεπιστημονικής προσέγγισης στην ουσία του πώς η βία γεννιέται, επικοινωνείται και μεταλλάσσεται.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μας προσφέρει η προσέγγιση του Marc Sageman για την πολιτική βία και την τρομοκρατία. Ο Sageman υποστηρίζει πως οι τρομοκράτες της Narodnaya Volya¹ που δολοφόνησαν το 1881 τον τσάρο Αλέξανδρο τον Β΄ στη Ρωσία δεν ήταν εκ πεποιθήσεως αναρχικοί, αλλά ρεπουμπλικάνοι που ζητούσαν ένα δημοκρατικότερο καθεστώς και όχι μια κατάσταση αναρχίας, αλλά λόγω της καταπίεσης των κινητοποιήσεών τους οδηγήθηκαν στην τρομοκρατία. Ουσιαστικά ο Sageman υποστηρίζει πως η κυρίαρχη παράμετρος δεν είναι η ιδεολογία, αλλά η αίσθηση του «ανήκειν» σε μία ομάδα, η οποία προωθεί μια κοινωνική ταυτότητα που συγκρούεται με την κυρίαρχη κοινωνική ταυτότητα που υποστηρίζει το κάθε κράτος. Τα μέλη των ομάδων που θεωρούν πως έχουν αποκοπεί από το κράτος υποστηρίζουν τη σύγκρουση με αυτό, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη δυναμικών αντιπαράθεσης και πόλωσης. Με αυτό τον τρόπο ανακύπτει από τα κάτω (bottom-up) μια Πολιτικοποιημένη Κοινωνική Ταυτότητα (Politicized Social Identity), η οποία ενσωματώνει τα επιμέρους παράπονα και προωθεί τις διαδηλώσεις ως μέσο έκφρασης του πολιτικού παραπόνου. Σε αυτή ακριβώς τη φάση ο Sageman εντοπίζει το σημείο καμπής που μπορεί να οδηγήσει στην πολιτική βία.

“Οι γυναικοκτονίες και η ενδοοικογενειακή βία είναι μια άλλη περίπτωση, στην οποία πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερο βάρος ως προς τη διάσταση της κουλτούρας, αλλά και των στερεοτύπων.”

Οι γυναικοκτονίες και η ενδοοικογενειακή βία είναι μια άλλη περίπτωση, στην οποία πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερο βάρος ως προς τη διάσταση της κουλτούρας, αλλά και των στερεοτύπων. Αυτή η μορφή της βίας έγινε ανεκτή, θεμελιώθηκε ατύπως και επιβίωσε μέσα στο χρόνο, παρά τις σημαντικές μετεξελίξεις των κοινωνιών, την ενίσχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη διεύρυνση των πολιτικών προστασίας, λόγω των στερεοτύπων περί μη ισορροπημένων σχέσεων και μια κακέκτυπη στρέβλωση περί πατριαρχίας.

Μια άλλη σημαντική παρατήρηση είναι το πώς η βία, μέσω των υποστηρικτών αντίστοιχων εκδηλώσεων, προωθεί το μήνυμα της αναγκαιότητας προκειμένου μια κοινωνία να οδηγηθεί σε αλλαγές. Το μακρινό 1970 ο John Lawrence αναρωτιόταν φιλοσοφικά αν η βία και ο εξτρεμισμός απειλούν την ελευθερία ή αποτελούν κανάλια που οδηγούν σε αυτή. Αυτή είναι και η βασική διάσταση της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγεί στον βίαιο εξτρεμισμό. Ως ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να οριστεί η διαδικασία υιοθέτησης ενός εξτρεμιστικού αξιακού συστήματος και η πρόθεση για τη χρήση, την

¹ Η Narodnaya Volya (η θέληση του λαού) ήταν επαναστατική τρομοκρατική οργάνωση που έδρασε στη Ρωσία το 19^ο αιώνα και ήθελε να προωθήσει πολιτικές αλλαγές και την κατάλυση του καθεστώτος των Τσάρων με την πραγματοποίηση δολοφονιών και επιθέσεων. Τον Μάρτιο του 1881 σκότωσαν τον Τσάρο Αλέξανδρο τον Β΄. Ο David Rapoport θεωρεί την Narodnaya Volya οργάνωση πρότυπο του 1^{ου} κύματος της τρομοκρατίας- του αναρχικού.

υποστήριξη ή τη διευκόλυνση της βίας και του φόβου ως μεθόδων για την επίτευξη αλλαγών στην κοινωνία. Η αποδοχή της αναγκαιότητας για βίαιη επιβολή των αντιλήψεών τους στην υπόλοιπη κοινωνία μέσω της χρήσης βίας ή η τιμωρία των «άλλων» για τις διαφορετικές πράξεις και τα πιστεύω τους, είναι τα τελευταία στάδια της διαδικασίας ριζοσπαστικοποίησης που οδηγούν και στην άσκηση βίας. Η διαδικασία μπορεί να λάβει χώρα στο πλαίσιο κάθε εξτρεμιστικής ομάδας, από την άκρα αριστερά και την άκρα δεξιά μέχρι τους φανατικούς οικο-τρομοκράτες, ενώ πρέπει να σημειωθεί πως δεν οδηγεί απαραίτητα στην τρομοκρατία και στη χρήση βίας.

Είναι λοιπόν κρίσιμο να ασχοληθούμε με αυτό που ονομάζουμε κουλτούρα της βίας, να δούμε τη βία ως κοινωνικό φαινόμενο και ως δυναμική πρακτική, να μιλήσουμε για τις πολιτισμικές παραλλαγές της αλλά, πολύ περισσότερο, να τη βγάλουμε από την βεντάλια των ιδεολογικών εμμονών που οδηγούν σε απλουστευμένα πορίσματα και τελικά να μιλήσουμε για τον ρόλο της ερμηνείας της βίας.

“Καταλήγουμε σε κάποιου είδους «αξιολόγηση» του ατόμου, πράγμα που ενισχύει το διομαδικό χάσμα (π.χ. η καλή κοινωνία απέναντι στους κακούς δράστες).”

Πώς κατασκευάζεται η βία

Η ψυχολογία είναι ένα από τα βασικότερα επιστημονικά πεδία που μπορούν να προσφέρουν ερμηνείες για την κατασκευή της βίας. Ωστόσο, η εξέλιξη της ψυχολογικής έρευνας για τη βία δεν έχει φτάσει στο σημείο που είναι απαραίτητο. Εμφανίζονται περισσότερες αναφορές σε μια ψυχοπαθολογία των θυτών, αναφορές που - ακόμα και όταν λαμβάνουν επιστημονική τεκμηρίωση - τείνουν να συρρικνώνουν τη μεγάλη εικόνα σχετικά με τις διαδρομές της βίας προτού αυτή φτάσει να γίνει συμπεριφορά. Επιπροσθέτως, η τυποποίηση χαρακτηριστικών που οδηγούν κάποιους στο να σχεδιάσουν για παράδειγμα το προφίλ ενός δράστη, πολλές φορές υπονοεί ότι το υποκείμενο ζει, σχεδιάζει και εκτελεί μια πράξη εξαρχής αποκομμένο από το γενικότερο περιβάλλον του. Έτσι καταλήγουμε να θεωρούμε ότι οι δράστες είναι μια κατηγορία από μόνη της, ξέχωρη από τον υπόλοιπο πληθυσμό, πράγμα που όχι μόνο υποβιβάζει το παζλ της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, αλλά οδηγεί στο θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης (fundamental attribution error), την τάση να αποδίδουμε τα αίτια συμπεριφοράς ενός ατόμου στα προσωπικά του χαρακτηριστικά. Καταλήγουμε δηλαδή σε κάποιου είδους «αξιολόγηση» του ατόμου, πράγμα που ενισχύει το διομαδικό χάσμα (π.χ. η καλή κοινωνία απέναντι στους κακούς δράστες).

Αυτή η προσέγγιση έδωσε μία συγκεκριμένη κατεύθυνση στους δράστες τρομοκρατικών επιθέσεων στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια. Επί της ουσίας, δημιουργήθηκε ένα προφίλ πως στην ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση καταλήγουν οι μουσουλμάνοι μετανάστες δεύτερης ή τρίτης γενιάς, οι οποίοι είναι αντιμέτωποι με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Από τα στοιχεία που ξέρουμε για τους δράστες των επιθέσεων, υπήρξαν και τέτοιες περιπτώσεις, δεν υπάρχει όμως ένα συγκεκριμένο προφίλ. Η ριζοσπαστικοποίηση όμως είναι μια δυναμική διαδικασία όπου η ατομική συμπεριφορά και η κοινωνική αλληλεπίδραση συμπλέκονται. Ένα ενδιαφέρον ερμηνευτικό σχήμα, με σημαντικές αναφορές στην ψυχολογία, είναι η θεωρία των McCauley και Moskalenko, σύμφωνα με την οποία, στην πορεία ενός ανθρώπου προς τη ριζοσπαστικοποίηση και τελικά τη βία μπορούν να αναγνωριστούν ορισμένοι κοινό μηχανισμοί - «ασυνείδητη» κατεύθυνση μίας διανοητικής διαδικασίας στην οποία το αίσθημα ή το συναίσθημα παίζουν σημαντικό ρόλο. Οι McCauley και Moskalenko έχουν καταγράψει δώδεκα μηχανισμούς που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση και τους διαχωρίζουν σε τρεις βασικές κατηγορίες: α) άτομο, β) ομάδα και γ) μάζα.

“Επί της ουσίας, δημιουργήθηκε ένα προφίλ πως στην ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση καταλήγουν οι μουσουλμάνοι μετανάστες δεύτερης ή τρίτης γενιάς, οι οποίοι είναι αντιμέτωποι με τον κοινωνικό αποκλεισμό.”

Άτομο

1. προσωπική θυματοποίηση,
2. πολιτική απογοήτευση-παράπονο,
3. ένταξη σε τζιχαντιστική οργάνωση-η διολίσθηση,
4. ένταξη σε μία ριζοσπαστική ομάδα-η δύναμη της αγάπης και
5. το εμπνευσμένο κήρυγμα ως μηχανισμός

Ομάδα

1. υπερβολική συνοχή λόγω απομόνωσης ή αίσθησης απειλής,
2. ανταγωνισμός για την ίδια βάση υποστήριξης,
3. ανταγωνισμός με το κράτος,
4. εσωτερικός ανταγωνισμός-σχάση.

Μάζα

1. η πολεμική τέχνη,
2. το μίσος και
3. το μαρτύριο.

Ο ρόλος της ηγεσίας

Ωστόσο, αυτό που χρειάζεται να δούμε στις σύγχρονες ριζοσπαστικοποιημένες κοινότητες, είναι πράγματι η προσωπικότητα των ηγετών μικρών ή μεγαλύτερων εξτρεμιστικών ομάδων. Πολύ συχνά, είτε επειδή οι ομάδες είναι μικρές σε αριθμό μελών και σχετικά νέες ως προς τη δράση τους, είτε επειδή είναι αποκεντρωμένες σέκτες ή υπό-ομάδες μιας μεγαλύτερης οργάνωσης, ο ρόλος του μνητή είναι πρωταγωνιστικός για την εξέλιξη και την πορεία τόσο των μελών ξεχωριστά όσο και της ομάδας στο σύνολό της. Στην περίπτωση της τρομοκρατίας η παράμετρος της ηγεσίας - του λεγόμενου χαρισματικού ηγέτη- είναι χαρακτηριστική, με σημαντικότερα παραδείγματα τον Osama Bin Laden ή τον Abu Bakr al-Baghdadi. Ο Σπρίνζακ ισχυρίζεται ότι η προσωπικότητα του ηγέτη είναι πολλές φορές πιο ισχυρή στην οικοδόμηση μιας βίαιης κουλτούρας από την ιδεολογία ή την κοινωνικοπολιτική τεκμηρίωση των προκηρύξεων των ομάδων.

Το αναπόφευκτο των προκαταλήψεων και ο ρόλος των ομάδων

Παρόλα αυτά, οι περισσότεροι μελετητές της βίας καταλήγουν στο ότι πρόκειται για μια συλλογική διαδικασία, οργανωμένη μέσα στο σύστημα των δραστών με υλικό τα στερεότυπα, εκείνα τα γνωστικά, συχνά ασυνείδητα κατασκευάσματα που βάζουν σε τάξη τις σκέψεις μας, εξοστρακίζοντας τις απειλές προς τον εαυτό και την ταυτότητα. Αυτά είναι που οδηγούν στην εισαγωγή των ατόμων σε ομάδες, αυτά χρησιμοποιούνται ως ουσία για κατηγοριοποίηση αργότερα, αυτά μπορούν να οδηγήσουν στην προκατάληψη, τη συναισθηματική εκδήλωση των πεποιθήσεών μας. Είναι η εισαγωγή όμως σε μια ομάδα που εξελίσσει τις πεποιθήσεις σε δράση, αυτή που προσθέτει τη βίαιη ταυτότητα-ένα ιδιότυπο αίσθημα «ανήκειν».

Η βία ξεκινάει από τον εαυτό ενός ατόμου για να σφυρηλατηθεί μέσα σε μια ομάδα. Αυτό που χρειαζόμαστε είναι να χαρτογραφήσουμε το μονοπάτι.

Η Devine είχε μιλήσει για τον τρόπο με τον οποίο οι προκαταλήψεις ενεργοποιούνται από την προσπάθεια των ανθρώπων να δημιουργήσουν σχήματα του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν. Έτσι, τουλάχιστον σε ένα βασικό, αυτόματο επίπεδο, είναι

“Στην περίπτωση της τρομοκρατίας η παράμετρος της ηγεσίας -του λεγόμενου χαρισματικού ηγέτη-είναι χαρακτηριστική, με σημαντικότερα παραδείγματα τον Osama Bin Laden ή τον Abu Bakr al-Baghdadi.”

“Είναι η εισαγωγή όμως σε μια ομάδα που εξελίσσει τις πεποιθήσεις σε δράση, αυτή που προσθέτει τη βίαιη ταυτότητα-ένα ιδιότυπο αίσθημα «ανήκειν».”

σύμφυτες και αναπόφευκτες (inevitability of prejudice). Αν αυτό συμβαίνει τότε ο βαθμός στον οποίο οι προκαταλήψεις θα ενισχυθούν και θα μεταλλαχθούν σε ρατσιστική συμπεριφορά -δηλαδή συμπεριφορά με αρνητικό πρόσημο που κατευθύνεται προς τα μέλη μιας αλλότριας ομάδας (του Άλλου)- εξαρτάται τόσο από τις γνωστικές δεξιότητες ενός ατόμου όσο και από την κουλτούρα της κοινότητας μέσα στην οποία αυτό μεγαλώνει.

Η ενεργός συμμετοχή σε ομάδες, μας δίνει την ευκαιρία να κατασκευάσουμε σχήματα του κόσμου γύρω μας και να τα χρησιμοποιήσουμε αργότερα για να επιβιώσουμε κοινωνικά. Ουσιαστικά όμως, τα σχήματα αυτά εδράζουν στη διάκριση υπεροχής/κατωτερότητας, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την ποιότητα της δικής μας ομάδας συγκριτικά με μια άλλη ομάδα που βρίσκεται έξω από εμάς. Αυτό σημαίνει ότι σε κοινωνίες ανισοτήτων, αστάθμητων αλλαγών και ποικιλομορφίας πληθυσμού, στις οποίες οι άνθρωποι ωριμάζουν με διαφορετικούς ρυθμούς, η κοινωνική συνοχή απειλείται.

Αυτό επίσης σημαίνει ότι από οποιαδήποτε πλευρά κι αν εξετάσουμε τη βία πολύ γρήγορα θα διακρίνουμε το δίπολο subordination/dominance, το κεντρικό θέμα πίσω από την εισδοχή σε ομάδες ή την ενεργό δράση σε αναφορά με αυτές.

Η επιθετικότητα που εκπορεύεται από το παραπάνω δίπολο και η σχεδόν ψυχολογική ανάγκη για διάφορες ομάδες να παρουσιάζονται ως θύματα αδικίας από τους απέναντι, δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο αυτοκαταστροφικότητας που καθυστερεί τις προσπάθειες καλλιέργειας ανθεκτικότητας σε μια κοινότητα.

Μια ενδελεχής μελέτη για τη βία δεν μπορεί να γίνει αν δεν προηγηθεί η συλλογή και ανάλυση δεδομένων που θα την αποκρυπτογραφήσουν, δίνοντας, ανάμεσα σε άλλα, στοιχεία πάνω σε ζητήματα περιθωριοποίησης.

Μια από τις πιο συνηθισμένες εμπειρίες κοινωνικής συμπεριφοράς λαμβάνει χώρα όταν οι άνθρωποι υποτάσσονται στη στάση και τα θέλω μιας πλειοψηφίας και αφομοιώνονται από αυτή (identification with the group). Η ερμηνεία που δίνεται σε ένα τέτοιο φαινόμενο ξεκινά από την ανάγκη των ανθρώπων να εξαρτώνται από άλλους για πληροφορίες και να γίνουν αποδεκτοί. Ο εγγενής φόβος της διαφορετικότητας που έχει να κάνει με την επιβίωση και η επίτευξη μελλοντικών στόχων που αφορούν στην ικανοποίηση του εαυτού, κάνουν απαραίτητη τη συμμετοχή σε μια ομάδα.

Οι ομαδικές διεργασίες δίνουν ταυτότητα στα μέλη. Από την άλλη, λειτουργούν ως χωνευτήρι συνειδητών και ασυνείδητων παρορμήσεων.

Η σύγκριση ανάμεσα σε ομάδες και ο ετεροπροσδιορισμός οδηγεί στο φαινόμενο της πόλωσης, το οποίο εμφανίζεται σε πλείστες κοινωνικές διαδράσεις που καταλήγουν στη σύγκρουση. Η πόλωση έχει δύο διαστάσεις που αφορούν στην απόσταση: τη γνωστική και τη συναισθηματική απόσταση, ενώ οικοδομείται σε δύο στάδια, αφενός μέσα από τον τρόπο που τα μέλη μιας ομάδας συλλαμβάνουν τον εαυτό τους μέσα στην ομάδα (διαμόρφωση ταυτότητας), αφετέρου με τον βαθμό που αποφασίζουν να απομακρυνθούν από άλλες ομάδες (αναγνωρίζουν δηλαδή στους άλλους χάσμα με το οποίο δεν είναι διατεθειμένοι να συμπλεύσουν). Οι Seferiades και Johnston υποστηρίζουν πως η πολιτική βία εμφανίζεται σε περιόδους «συγκρουσιακής ασυνεννοησίας» (conflictual irrelevance), περιόδους δηλαδή που είτε οι αντιδραστικές συλλογικότητες και ομάδες δεν μπορούν να εκφράσουν πειστικά τα παράπονα και τις διεκδικήσεις τους (έλλειμμα αποδιοργάνωσης), είτε οι αρχές και το κράτος αδυνατούν ή δεν επιθυμούν να απαντήσουν στα αιτήματα (έλλειμμα μεταρρυθμίσεων). Στην

“Αυτό σημαίνει ότι σε κοινωνίες ανισοτήτων, αστάθμητων αλλαγών και ποικιλομορφίας πληθυσμού, στις οποίες οι άνθρωποι ωριμάζουν με διαφορετικούς ρυθμούς, η κοινωνική συνοχή απειλείται.”

“Οι ομαδικές διεργασίες δίνουν ταυτότητα στα μέλη. Από την άλλη, λειτουργούν ως χωνευτήρι συνειδητών και ασυνείδητων παρορμήσεων.”

περίπτωση που συμπέσουν αυτές οι δύο περίοδοι η βία έρχεται για να καλύψει την αδυναμία πολιτικής έκφρασης.

“Σε αυτό το πλαίσιο υιοθετείται από τα μέλη μία ομάδα διαμαρτυρίας μια ακραία και επιθετική ρητορική, η οποία καθίσταται σημαντικότερη από την όποια ιδεολογία.”

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μετατροπή των διαδηλώσεων σε βίαια επεισόδια. Σε αυτό το πλαίσιο υιοθετείται από τα μέλη μία ομάδα διαμαρτυρίας μια ακραία και επιθετική ρητορική, η οποία καθίσταται σημαντικότερη από την όποια ιδεολογία. Εκ του αποτελέσματος υπάρχει στροφή σε πιο «πολεμικά» πρότυπα, με ρόλο καταλύτη να διαδραματίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία μεγεθύνουν την πόλωση. Οι βασικές νόρμες των ομάδων αυτών τείνουν να γίνουν αποκλειστικά πολεμική και ό,τι εκλαμβάνεται ως το πιο ακραίο μέλος της άλλης ομάδας (στη συγκεκριμένη περίπτωση ως άλλη ομάδα εκλαμβάνεται το κράτος και οι ελίτ) θεωρείται και ως το πιο αντιπροσωπευτικό σε μια διαδικασία στοχοποίησης.

Μεγάλο ρόλο παίζει ο βαθμός της ατομικής δέσμευσης (commitment) στους κανόνες και τη φυσιογνωμία του ηγέτη μιας ομάδας, δέσμευση που ξεκινά από την ταύτιση με τα χαρακτηριστικά των παραπάνω. Είναι σημαντικό εδώ να σημειώσουμε ότι η υιοθέτηση συμπεριφορών, είναι ένας σταδιακός, προσωπικός πειραματισμός με αυτές και όχι μια ξαφνική απόφαση που ξεπηδά από συγκυρίες, όπως εύγλωττα περιγράφει και η Passerini στην καταγραφή των χρονικών των Ιταλικών κινημάτων της δεκαετίας του 1960, μιλώντας για το πώς σταδιακά οικοδομείται η υποταγή.

«Σύγχρονες» μορφές βίας

Διαφέρει η βία που βιώνουμε σήμερα σε σχέση με τη βία παλαιότερων εποχών; Αυτή είναι μια ερώτηση που μπήκε δυναμικά στο δημόσιο διάλογο την περίοδο του πρώτου κύματος της πανδημίας με τα πολύ αυστηρά περιοριστικά μέτρα στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Υπήρξε έντονη αγωνία και ξεκίνησε μια μεγάλη συζήτηση, τόσο στην επιστημονική κοινότητα όσο και στις αρχές των κρατών και κυρίως στις αρχές ασφαλείας, για τις επιπτώσεις της νέας αυτής κατάστασης στη βία. Η μεγαλύτερη έμφαση δόθηκε στην ενδοοικογενειακή βία και κυρίως στη βία κατά των γυναικών και των παιδιών. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο πως σε πάρα πολλές χώρες αυξήθηκαν οι καταγγελίες ενδοοικογενειακής βίας την περίοδο του lockdown. Πρέπει να σημειωθεί πως σε όλες τις πρόσφατες εκθέσεις και αναλύσεις της Europol γίνεται ειδική αναφορά για τις επιπτώσεις της πανδημίας σε διάφορες μορφές βίας και εγκλήματος. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει αυτό που συνηθίζουμε να αποκαλούμε διαπροσωπική (interpersonal) βία. Βία που εκδηλώνεται μεταξύ μελών μιας οικογένειας, συγγενών και συντρόφων ή βία μεταξύ ανθρώπων ή ομάδων που δεν έχουν συγγενικούς δεσμούς, αλλά προσωπική γνωριμία.

“Πρέπει να εστιάσουμε σε ορισμένες δομικές αλλαγές-καταλύτες που επηρεάζουν την μετεξέλιξη, τις μορφές, την ένταση και τη συχνότητα εμφάνισης της βίας σήμερα.”

Η τρομοκρατία για παράδειγμα δεν μπορεί να θεωρηθεί σύγχρονη μορφή βίας, θα την βρούμε ωστόσο ανάμεσα στις λεγόμενες νέες ή ασύμμετρες απειλές ασφάλειας. Κάτι αντίστοιχο υπάρχει και στην περίπτωση της ενδοοικογενειακής βίας. Το ίδιο συμβαίνει άλλωστε και στο πεδίο των καταστροφών, όπως οι μεγάλες πυρκαγιές των τελευταίων ετών. Πρέπει να εστιάσουμε λοιπόν σε ορισμένες δομικές αλλαγές-καταλύτες που επηρεάζουν την μετεξέλιξη, τις μορφές, την ένταση και τη συχνότητα εμφάνισης της βίας σήμερα. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελούν οι αλλαγές στην τεχνολογία και στα μέσα επικοινωνίας.

Στην περίπτωση του βίαιου εξτρεμισμού και της τρομοκρατίας θα μπορούσε να πει κανείς ότι η οργάνωση, η στρατολόγηση οπαδών, οι μέθοδοι και οι στόχοι μιας βίαιης ομάδας έχουν αποκτήσει πολυπλοκότητα καθώς το διαδίκτυο μπήκε δυναμικά στην προώθηση μηνυμάτων προπαγάνδας και στη δυνατότητα των ανθρώπων να

“Συνεχώς αυξανόμενες σε αριθμό είναι οι έμφυλες διαμάχες, όπως εκδηλώνονται διαδικτυακά από αντίστοιχες ομάδες μοναχικών ανθρώπων, συνήθως νέων σε ηλικία που συσπειρώνονται σε ακραία διαδικτυακά δωμάτια ανακυκλώνοντας υλικό που προωθεί τη βία.”

ανακαλύπτουν όλο και πιο «εξειδικευμένα» ως προς τις συναισθηματικές τους ανάγκες γκρουπ αναφοράς και ταύτισης. Η δυναμική εμφάνιση της ISIS ως Ισλαμικό Χαλιφάτο το 2014 δημιούργησε μια κοσμογονία στην κινητοποίηση των εξτρεμιστικών δικτύων και μετεξέλιξε με αρνητικό τρόπο τη διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης : α) τελειοποίησε την προπαγάνδα επενδύοντας στο τετράπτυχο εδαφική υπόσταση, εσχατολογική ρητορική, στοχοποίηση της Ummah και δυνατότητα άμεσης δράσης κατά των απίστων, β) αξιοποίησε τα πλέον σύγχρονα μέσα επικοινωνίας για τη ριζοσπαστικοποίηση, τη στρατολόγηση, την υποστήριξη και τη διοργάνωση επιθέσεων, γ) οπτικοποίησε με σύγχρονο τρόπο το μήνυμά της, κάνοντάς το εύληπτο και θελκτικό για τους νέους ανθρώπους και δ) περιόρισε σημαντικά τον χρόνο ριζοσπαστικοποίησης ενός ανθρώπου, κυρίως λόγω της ευρείας χρήσης του διαδικτύου.

Συνεχώς αυξανόμενες σε αριθμό είναι οι έμφυλες διαμάχες, όπως εκδηλώνονται διαδικτυακά από αντίστοιχες ομάδες μοναχικών ανθρώπων, συνήθως νέων σε ηλικία που συσπειρώνονται σε ακραία διαδικτυακά δωμάτια ανακυκλώνοντας υλικό που προωθεί τη βία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Involuntary Celibate (Incel) και τις ανησυχητικές διαστάσεις που παίρνει ένα κίνημα που ξεκίνησε επισήμως το 1993 ως γκρουπ υποστήριξης μοναχικών ανθρώπων για να εμπνεύσει μια σειρά από επιθέσεις εναντίων γυναικών, όπως η επίθεση στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Μπάρμπαρα στην Καλιφόρνια το 2014 που στοίχισε τη ζωή σε έξι άτομα και τραυμάτισε 14 ακόμα ή η δολοφονία μίας δικαστή από δικηγόρο που -εκ πεποιθήσεως- στρέφονταν ενάντια στις γυναίκες το 2020. Στην άλλη πλευρά του έμφυλου σπαραγμού έχουμε την προβληματική των διαδικτυακών slogan όπως το «Οι Άνδρες είναι Σκουπίδια» (Men Are Trash) που ξεκίνησε προκαλώντας διάφορες αντιδράσεις, από επιδοκιμασία εξαιτίας των συνεχιζόμενων επιθέσεων εναντίων γυναικών μέχρι κατηγορίες για κήρυγμα μίσους.

“Η μεγάλη κινηματική προσπάθεια του #MeToo που ενθάρρυνε τις γυναίκες να μιλήσουν ανοιχτά και ελεύθερα για θέματα παρενόχλησης/κακοποίησης, προκάλεσε ντόμινο αλλαγών στις κυβερνήσεις που έστρεψαν επιτέλους το βλέμμα στο πολύ σημαντικό αυτό θέμα.”

Η μεγάλη κινηματική προσπάθεια του #MeToo που ενθάρρυνε τις γυναίκες να μιλήσουν ανοιχτά και ελεύθερα για θέματα παρενόχλησης/κακοποίησης, προκάλεσε ντόμινο αλλαγών στις κυβερνήσεις που έστρεψαν επιτέλους το βλέμμα στο πολύ σημαντικό αυτό θέμα. Έφερε όμως και μερικά μη αναμενόμενα πορίσματα σε έρευνες, όπως αυτή του Πανεπιστημίου του Houston το 2018 που έδειξε ότι, στο απόγειο του #MeToo, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες εργαζόμενοι άρχισαν να λειτουργούν πιο συντηρητικά ως προς τους συνεργάτες τους, ουσιαστικά κάνοντας επιλογές αποκλεισμού: και τα δύο φύλα ήταν λιγότερο διατεθειμένα να προσλάβουν, ταξιδέψουν, δουλέψουν ή περάσουν ψυχαγωγικό χρόνο με πρόσωπα τα οποία έκριναν ως «ελκυστικά», για προληπτικούς λόγους. Επιπροσθέτως, ένα 43% ανδρών δήλωσαν ότι, όσο περισσότερο οι γυναίκες μιλούν για σεξουαλική παρενόχληση, τόσο πιθανό είναι οι άνδρες να τις βρίσκουν υπόλογες για το πρόβλημα. Αυτό που έχει σημασία εδώ είναι να δούμε πόσο, για ακόμα μια φορά, η βία εμφανίζεται ως η αντιδραστική εκδήλωση δύο μεγάλων ομάδων.

Αναφορικά με τα παραπάνω, η αδυναμία εντοπισμού σε ποιο ηλικιακό στάδιο μπορεί ένας χρήστης να εισαχθεί σε ένα διαδικτυακό γκρουπ και ποιες εσωτερικές αναζητήσεις σε σχέση με την ταυτότητά του είναι ικανές να τον οδηγήσουν σε βίαιες ομάδες, είναι από τις πρώτες, παραμελημένες ερευνητικά ενότητες. Συνήθως δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στον πληθυσμό που ήδη έχει εμπλακεί ή ηγηθεί βίαιων επεισοδίων, βρίσκεται δηλαδή ήδη σε διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης. Η έμφαση όμως πρέπει να δοθεί στον εντοπισμό και στην προστασία ευάλωτων ανθρώπων και ομάδων. Παραφράζοντας τους Bhui, Dinos και Jones, μια δημόσια παρέμβαση στη βία θα απαιτούσε από εμάς να μελετήσουμε όλο το φάσμα της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής.

Υπάρχει ανάγκη για καταγραφή των προ-σταδίων που οδηγούν τόσο στην

ιδεολογικοποίηση της βίας, όσο και στην συμπεριφορική της εκδήλωση.

Μια ενδιαφέρουσα παράμετρος είναι αυτή της «μόδας» της βίας, στη διαμόρφωση της οποίας τεράστιο ρόλο παίζει η οπτικοποίηση βίαιων επεισοδίων ή η χρήση γλώσσας στα ΜΜΕ που ουσιαστικά ενισχύουν μια κουλτούρα βίας και σπασμωδικών αντιδράσεων. Ιδιαίτερα σε διαπροσωπικές ιστορίες βίας, π.χ. ενδοοικογενειακά περιστατικά κακοποίησης, ο δράστης μπορεί να περιγραφεί ως συμπαθητικός ή «καλό παιδί». Οι ιστορίες πίσω από τις πρόσφατες γυναικοκτονίες στην Ελλάδα προσφέρουν χρήσιμο υλικό για να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο η βία παρουσιάζεται και συζητείται, πολλές φορές σχεδόν νομιμοποιείται, ως αντίδραση, στη συνείδηση των θεατών. Πρέπει λοιπόν, παράλληλα με το προ-νεωτερικό στερεότυπο της έμφυλης ανισότητας, να δώσουμε έμφαση και στη μετα-νεωτερική διάσταση της έκθεσης των νέων ανθρώπων σε μια σύγχρονη κουλτούρα βίας. Τα τελευταία χρόνια η βία και ο μισαλλόδοξος λόγος αποτελούν συστατικά στοιχεία μιας αντιδραστικής εναλλακτικής έκφρασης που περιλαμβάνει βίντεο, βιντεοπαιχνίδια, γκράφιτι, κόμικς αλλά και διάφορα είδη μουσικής. Αυτή η κουλτούρα είναι θελκτική για τους νέους, για μερικούς από τους οποίους αποτελεί τρόπο έκφρασης και επίλυσης διαφορών. Δεν πρέπει να προσπεράσουμε το γεγονός ότι έχουμε εθιστεί σε κανονικοποιημένες μορφές βίας, όπως αυτές αναμεταδίδονται ηλεκτρονικά και τηλεοπτικά. Υπάρχει εξοικείωση με τη βία ως εικόνα και ως επιλογή συμπεριφοράς, μέσα στον προφορικό λόγο και την καθημερινή έκφραση στα κοινωνικά δίκτυα, όπου βρίσκεται πρόσφορο έδαφος ο μισαλλόδοξος και διχαστικός λόγος. Η καθημερινή έκθεση στη βία έχει δημιουργήσει μια λανθάνουσα νομιμοποίηση της βίας ως μέσου καθημερινής συνδιαλλαγής.

Αυτή την κουλτούρα της βίας, αλλά και την πόλωση των κοινωνιών, εκμεταλλεύονται πολιτικοί σχηματισμοί για να αποκομίσουν οφέλη. Για παράδειγμα, οι πολιτικές εκστρατείες του φόβου (politics of fear) που ξεκινούν από τον φυλετισμό για να στρέψουν τους αποδέκτες τους προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση ενός διπόλου, εξοικειώνουν τους ανθρώπους με τα άκρα, επωάζοντας οπαδικές συμπεριφορές και κοινωνικούς διχασμούς.

Η αίσθηση της βίας και οι Θεωρίες Συνομωσίας

Στην εποχή μας, οι βίαιες ενέργειες ή επεισόδια παρουσιάζουν ένα ακόμα χαρακτηριστικό που δεν διευκολύνεται απλά από τα επικοινωνιακά κανάλια αλλά αποτελεί στρατηγική επιλογή των εξτρεμιστικών ομάδων: την οικουμενική, αισθητική της επίδραση στις κοινότητές μας. Ένα τοπικό γεγονός δεν είναι ικανό να δημιουργήσει μόνο τοπικές απώλειες αλλά πολύ περισσότερο να δώσει μήνυμα υπεροχής ομάδας σε πολύ μεγαλύτερους αριθμούς πληθυσμού. Σε αυτό το πεδίο συναντάμε για παράδειγμα την άνοδο του ακροδεξιού βίαιου εξτρεμισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες και αλλού, όπου, επιπλέον συχνά εξελίσσεται μέσα σε κλίμα ευαγγελικής αποκάλυψης. Καύσιμο αυτής της ανόδου αποτελούν οι θεωρίες συνομωσίας, οι οποίες λειτουργούν ανακουφιστικά ως προς τους δράστες και τους υποκινητές των βίαιων επεισοδίων αφού, μέσω της συνομωσιολογίας, περισώζεται η «τιμή» και η ταυτότητα της ομάδας οποιαδήποτε κατάληξη κι αν έχει το καταστροφικό τους έργο. Στην πραγματικότητα ισχύει το «πιστεύω σε θεωρία συνομωσίας, άρα υπάρχω».

Η κρίση της πανδημίας συνέβαλε στη διασπορά πάρα πολλών θεωριών συνομωσίας και γενικότερα στην εντατικοποίηση της παραπληροφόρησης. Είναι άλλωστε γνωστό πως οι θεωρίες συνομωσίας παίζουν σημαντικό ρόλο στη ριζοσπαστικοποίηση, με χαρακτηριστικά παραδείγματα, τους δράστες των επιθέσεων σε Christchurch και Hanau (δήθεν αποικισμός από μουσουλμάνους μετανάστες, αλλοίωση της ταυτότητας, σχέδιο

“Οι ιστορίες πίσω από τις πρόσφατες γυναικοκτονίες στην Ελλάδα προσφέρουν χρήσιμο υλικό για να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο η βία παρουσιάζεται και συζητείται, πολλές φορές σχεδόν νομιμοποιείται, ως αντίδραση, στη συνείδηση των θεατών.”

“Υπάρχει εξοικείωση με τη βία ως εικόνα και ως επιλογή συμπεριφοράς, μέσα στον προφορικό λόγο και την καθημερινή έκφραση στα κοινωνικά δίκτυα, όπου βρίσκεται πρόσφορο έδαφος ο μισαλλόδοξος και διχαστικός λόγος.”

“Στην πραγματικότητα ισχύει το «πιστεύω σε θεωρία συνομοσίας, άρα υπάρχω».”

«αόρατων» κέντρων αποφάσεων κ.ά.). Ειδικότερα, η πανδημία έδωσε την ευκαιρία στις εξτρεμιστικές ομάδες να ενδυναμώσουν τα αφηγήματα που σχετίζονται με το μίσος, την ξενοφοβία και τη στοχοποίηση θρησκευτικών, πολιτισμικών και φυλετικών ομάδων, αλλά και την αντίδραση στην παγκοσμιοποίηση, στον καπιταλισμό και στην εκλαμβανόμενη ως κρατική καταστολή. Ιδιαίτερα δημοφιλείς ήταν οι διάφορες θεωρίες συνομοσίας για την υποτιθέμενη κατασκευή του ιού σε εργαστήριο, ώστε να χρησιμοποιηθεί για την επιβολή μέτρων καταστολής και οικονομικού ελέγχου, οι οποίες διακινήθηκαν από εξτρεμιστικές ομάδες και των δύο άκρων.

“...η πανδημία έδωσε την ευκαιρία στις εξτρεμιστικές ομάδες να ενδυναμώσουν τα αφηγήματα που σχετίζονται με το μίσος, την ξενοφοβία και τη στοχοποίηση θρησκευτικών, πολιτισμικών και φυλετικών ομάδων, αλλά και την αντίδραση στην παγκοσμιοποίηση, στον καπιταλισμό και στην εκλαμβανόμενη ως κρατική καταστολή.”

Παράλληλα, το λεγόμενο «infodemic» της διασποράς ψευδών ειδήσεων δεν είναι πάντα ανεξάρτητο αποτέλεσμα ελλιπούς πληροφόρησης ή λάθους στην κρίση των χρηστών πλατφορμών αλλά μια σοβαρή, συστημική, εκ των έσω διάσταση της συνομοσιολογίας που απευθύνεται σε μοναχικούς δρώντες, με στόχο πολιτικά οφέλη. Πρόκειται για μια διάσταση που υπάρχει και στο πλαίσιο των υβριδικών απειλών. Οι θεωρίες συνομοσίας χρησιμοποιήθηκαν ευρέως για την προώθηση της υποψηφιότητας Trump στις εκλογές του 2016, με χαρακτηριστικότερη περίπτωση την θεωρία QAnon. Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή της υποψηφιότητας Μπολσονάρο στην Βραζιλία, όπου η κυβέρνηση χρησιμοποίησε τις πλατφόρμες μηνυμάτων για να διαδώσει παραπλανητικές ειδήσεις, να τρομοκρατήσει σε σχέση με αλλότριες εκλογικές επιλογές, να καταστήσει αναξιόπιστη την αντιπολίτευση και να τη φιμώσει. Δεν είναι τυχαίο πως στη βάση υποστήριξης και των δύο αυτών πολιτικών υπήρχαν βίαιες ακροδεξιές ομάδες.

Προτάσεις Πολιτικής

- 1) Η συμφιλίωση με το παρελθόν, η συναναστροφή διαφορετικών ομάδων μεταξύ τους, η κατάργηση των περιθωρίων που τις κρατούν σε στρατόπεδα και η δυνατότητα των ομάδων να αρθρώσουν λόγο που θα εισακουστεί, βρίσκονται στη βάση της δημιουργίας προγραμμάτων πρόληψης που να αφορούν τα θύματα, αλλά και τις οικογένειες των θυτών.
- 2) Ο διαχωρισμός ανάμεσα στις γενεσιουργές αιτίες της βίας και των αφορμών εξαιτίας των οποίων τελικά αυτή επικρατεί, καθιστούν αναγκαία την ενδελεχή εξέταση των διαστάσεων (εξελικτική, ψυχολογική, κοινωνική, ιδεολογική, συμπεριφορική, πολιτισμική), των τύπων βίας και των σχέσεων μεταξύ τους.
- 3) Η μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των δραστών συμβάλλει στη δημιουργία προγραμμάτων αντισταθμιστικής αγωγής και εκπαίδευσης.
- 4) Υπάρχει ανάγκη μιας διεπιστημονικής task force που θα εκπαιδευτεί εκ νέου πάνω στα τελευταία πορίσματα των ερευνών για τη βία. Αυτό έχει ως στόχο αφενός την ανάπτυξη μιας κοινής γλώσσας γύρω από το θέμα, αλλά και τη βαθύτερη, ολόπλευρη κατανόηση του φαινομένου.
- 5) Συμπερίληψη διαφορετικών ομάδων πληθυσμού στην πολιτικοοικονομική ζωή του τόπου και παρουσία/αντιπροσώπευσή τους σε διαφορετικά στρογγυλά τραπέζια συζητήσεων και σχεδιασμού πολιτικών πρόληψης.
- 6) Ανάγκη μελέτης της συμβολής των συμπονετικών προσεγγίσεων (Compassionate Approaches) στην αποτροπή της βίας κυρίως σε ασταθή/συγκρουσιακά περιβάλλοντα και μέσα σε μικρές ομάδες (διαπροσωπική, ενδοοικογενειακή, έμφυλη βία, επαγγελματική παρενόχληση κ.α.).

“Οι θεωρίες συνομοσίας χρησιμοποιήθηκαν ευρέως για την προώθηση της υποψηφιότητας Trump στις εκλογές του 2016, με χαρακτηριστικότερη περίπτωση την θεωρία QAnon.”

- 7) Δημιουργία διπληρεσιακών ομάδων διαχείρισης περιστατικών βίας, με τη συμμετοχή επαγγελματιών πρώτης γραμμής από διαφορετικές υπηρεσίες (αστυνομία, ψυχολόγοι, κοινωνικές υπηρεσίες κτλ.).
- 8) Προώθηση της μη-συγκρουσιακής επικοινωνίας, του θεσμού της διαμεσολάβησης και της καλλιέργειας δεξιοτήτων συνεργασίας και διαλόγου μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων για παιδιά και νέους.
- 9) Δημιουργία/Ενίσχυση ενός Δικτύου Πρώιμης Παρέμβασης ενάντια στη βία και διαρκής εκπαίδευση των επαγγελματιών πρώτης γραμμής (Front Line Violence Interventions).
- 10) Εντοπισμός και στατιστική καταγραφή των πληθυσμών ενάντια στους οποίους εκδηλώνονται τα περισσότερα περιστατικά και χαρτογράφηση των περιοχών με τα περισσότερα κρούσματα και αξιοποίηση των δεδομένων για τη δημιουργία στοχευμένων προγραμμάτων (evidence based policies).
- 11) Δημιουργία μηχανισμού συνεχιζόμενης υποστήριξης των θυμάτων βίας.
- 12) Δημιουργία κινητών μονάδων ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης κατά της βίας κυρίως σε απομακρυσμένες/δυσπρόσιτες περιοχές.
- 13) Συνεργασία με τα ΜΜΕ για την προώθηση δράσεων στρατηγικής επικοινωνίας για την αντιμετώπιση του διχαστικού και μισαλλόδοξου λόγου.
- 14) Ενεργοποίηση και συμμετοχή των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης σε προγράμματα ενάντια στη βία στις τοπικές κοινότητες.
- 15) Εισαγωγή ή ενίσχυση περισσότερων μαθημάτων Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής σε διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες με ταυτόχρονη έμφαση στις δημοκρατικές αρχές και αξίες, τη μελέτη για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την αποδοχή της διαφορετικότητας.
- 16) Προώθηση θετικών αφηγημάτων για την ενεργό δημοκρατική συμμετοχή και την αποδόμηση της ιδεολογίας της βίας, αξιοποιώντας σύγχρονα μέσα επικοινωνίας.
- 17) Σχεδιασμός προγραμμάτων Εξόδου (Exit) από τη βία (απεμπλοκή-αποριζοσπαστικοποίηση-επανάταξη).

Πηγές

- Atwater, L. A., Tringale, A. M., Sturm, P. E., Taylor, [S. N., Braddy](#), P. W. (2019). Looking Ahead: How What We Know About Sexual Harassment Now Informs Us of the Future. *Organizational Dynamics*, 48(4), 1-9.
- Bhui, K., Dinos, S., Jones, E. (2012). Psychological Process and Pathways to Radicalization. *Journal of Bioterrorism and Biodefence*, S5:003.
- Crenshaw, M. (2000). The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century. *Political Psychology*, 21(2), 405 - 420.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and Prejudice: Their Automatic and Controlled Components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5 -18.
- Ernewein, C., Nieves, R., (2015). Human sex trafficking: Recognition, treatment, and referral of pediatric victims. *The Journal for Nurse Practitioners*, 11(8), 797– 803.
- Lawrence, J. (1970). Violence. *Social Theory and Practice*, 1(2), 31–49.
- McCauley C. and Moskalenko, S. (2008), 'Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism', *Terrorism and Political Violence*, Vol. 20, pp. 415–433.
- Passerini, L. (1996). *Autobiography of a Generation: Italy, 1968*. Hanover: Wesleyan University Press.
- Sageman M., (2017), *Turning to Political Violence: the Emergence of Terrorism*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, p. 520.
- Seferiades, S., and H. Johnston (2012). "The Dynamics of Violent Protest: Emotions, Repression and Disruptive Deficit", in S. Seferiades, and H. Johnston (eds.), *Violent Protest, Contentious Politics, and the Neoliberal State*, Surrey: Ashgate, pp. 3–18.
- Sprinzak, E. (1990). The psychopolitical formation of extreme left terrorism in a democracy: The case of the Weathermen. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologism states of mind* (pp. 65-85). Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, J. C. (1991). *Social Influence*. California: Brooks/Cole.